

การนำเสนอชุมชนคุณธรรมผ่านกาพย์เซ็งบั้งไฟ

The Presentation of Moral Community on Kap Serng Bang Fai

กิตติพงษ์ พลทิพย์¹, พิกุล มีมานะ², สินทรัพย์ ยืนยาว³

Kittiphong Phontip¹, Pikool Meemana², Sinsub Yuenyaw³

E-mail : kittiphontip1987@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการนำเสนอชุมชนคุณธรรมผ่านกาพย์เซ็งบั้งไฟกาพย์เซ็งบั้งไฟคือ คำประพันธ์ของชาวอีสาน ที่ได้รับการพัฒนาเป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนคุณธรรมของบ้านหนองบัว ตำบลหนองบัว อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด คำประพันธ์มีเนื้อหาเกี่ยวกับชุมชนคุณธรรมที่นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ เช่น การใช้ปุ๋ยคอก ซึ่งส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรได้ผลดี เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน นอกจากนี้ คนในชุมชนจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำนา โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมใจ และมีประเพณีที่ทุกคนได้เข้าร่วม จากการศึกษา พบว่า กาพย์มีกลวิธีการประพันธ์ 3 ประเภท คือ ประเภทเคียง เคียงคู่ และเทียบคู่ ดังนั้น เพื่อสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สื่อพื้นบ้านจึงควรได้รับการพัฒนาและส่งเสริมเพื่อนำเสนอข้อมูลด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อไป

คำสำคัญ : การนำเสนอ; ชุมชนคุณธรรม; กาพย์เซ็งบั้งไฟ

¹ คณะพยาบาลศาสตร์ บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น

¹ Faculty of Nursing Buriram, Western University, Thailand.

² นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

² Student Doctor of Public Administration Program, Faculty of Political Science and Public Administration, Rajabhat Maha Sarakham University, Thailand.

³ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

³ Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University, Thailand.

* ได้รับบทความ: 27 ธันวาคม 2561; แก้ไขบทความ: 22 มีนาคม 2562; ตอรับการตีพิมพ์: 7 พฤษภาคม 2562

Received: December 27, 2018; Revised: March 22, 2019; Accepted: May 7, 2019

ABSTRACT

This article is intended to present the concept of the presentation of moral community on Kap Serng Bang Fai. Kap Serng Bang Fai is an E-san poem. It has been improved as a folk media used for presenting a moral community of Ban Nongbua, Nongbua Sub-district, Atsamart District, Roi-Et Province. The content is related to a moral community which employs the concept of sufficiency economy, for instance, a use of manure. This leads to better harvest, environment and health of the population. Additionally, the people help each other, join festivals and regard temples as a spiritual center. According to data analysis, poetic compositions are classified into three patterns; Keang, Keangkoo and Teamekoo. In conclusion, to conserve this national wisdom, the folk media should be improved and promoted for informing advantageous information.

Keywords : Presentation; Moral Community; Kap Serng Bang Fai

1. บทนำ

การขับเคลื่อนนโยบายของชาติภายใต้แผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 กระทรวงวัฒนธรรมได้ดำเนินโครงการชุมชนคุณธรรม โดยการเปิดพื้นที่ในชุมชน วัด ศาสนสถาน ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในงานด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามสภาพของชุมชนและวัฒนธรรมในท้องถิ่นวัดบูรพาบ้านหนองบัว ตำบลหนองบัว อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด ได้รับคัดเลือกเป็นชุมชนคุณธรรมน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งชุมชนมีศิลปะการแสดงเชิงเครื่องเป็นทุนทางวัฒนธรรมเอกลักษณ์โดดเด่นและกาพย์เซิ้งบั้งไฟเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติด้านวรรณกรรมพื้นบ้านที่ควรแก่การเรียนรู้จึงได้นำศิลปะการแสดงเชิงเครื่องมาประยุกต์ใช้เป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อนำเสนอชุมชนคุณธรรมผ่านกาพย์เซิ้งบั้งไฟซึ่งมีเนื้อหาอธิบายลักษณะชุมชนคุณธรรมที่น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต และมีกลวิธีการประพันธ์เฉพาะของวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาสื่อพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์และนำเสนอเนื้อหาได้อย่างสร้างสรรค์ผู้เขียนจึงมุ่งหวังเพื่อนำเสนอแนวคิด หลักการการนำเสนอชุมชนคุณธรรมผ่านกาพย์เซิ้งบั้งไฟของศูนย์จัดการวัฒนธรรมชุมชนเฉลิมพระเกียรติบ้านหนองบัวหมู่ 1 ภายใต้การขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมวัดบูรพา บ้านหนองบัว อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด

2. องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนคุณธรรม

2.1 ความหมายของชุมชนคุณธรรม

จากการศึกษามีผู้ให้ความหมายของชุมชนคุณธรรม ดังนี้

ศูนย์คุณธรรม (2559 : 4) ให้ความหมายชุมชนคุณธรรม หมายถึง ชุมชนที่มีกระบวนการพัฒนา โดยเน้นฐานคุณธรรม ความดี ให้เกิดจิตสำนึกและพฤติกรรมความพอเพียง ยึดประโยชน์ส่วนรวมสู่สังคม สันติสุข

คณะกรรมการคัดเลือกชุมชน องค์กร หน่วยงานและจังหวัดคุณธรรม(ม.ป.ป. : 11) แบ่งชุมชนคุณธรรมออกเป็น 3 ระดับ และให้ความหมายในแต่ละระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ชุมชนส่งเสริมคุณธรรม คือ ชุมชนที่แสดงเจตนารมณ์และดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรม ซึ่งผลการดำเนินงานมีพัฒนาการเกิดขึ้นเพียงบางส่วน โดยจะมีการพัฒนาต่อยอดเป็นลำดับๆไป เช่น การมีระบบ กลไก กิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม แต่ผลการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของคนในชุมชนยังไม่เป็นที่ประจักษ์ การพัฒนาชุมชนหรือปัญหาเชิงคุณธรรมอาจยังไม่ลดลง

ระดับที่ 2 ชุมชนคุณธรรม คือ ชุมชนส่งเสริมคุณธรรมที่มีกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมที่ได้มาตรฐาน และผลของการดำเนินงานทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของคน ในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อความดีเพิ่มขึ้น ปัญหาเชิงคุณธรรมลดลง และมีแนวโน้มจะเกิดการพัฒนา ที่ต่อเนื่องเกิดความยั่งยืนได้

ระดับที่ 3 ชุมชนคุณธรรมต้นแบบ คือชุมชนคุณธรรมที่ดำเนินการส่งเสริมคุณธรรม จนประสบความสำเร็จในเชิงประจักษ์ ทั้งในด้านกระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนที่ส่งผลในเชิงบวก มีการทำความดีเพิ่มขึ้น ปัญหาเชิงคุณธรรมลดลง และมีแนวโน้มเกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง เกิดความยั่งยืน ทำให้คนในชุมชนมีความสุข มีองค์ความรู้สามารถถ่ายทอดและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่นได้

2.2 ความเป็นมาของชุมชนคุณธรรม

ภายใต้แผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2559-2564) ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2559 (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 41-95) ที่กำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง และรายละเอียดของยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมคุณธรรมในสังคมไทย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 วิสัยทัศน์

สังคมไทยมีคุณธรรมเป็นรากฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิต สืบสานความเป็นไทยอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุขในประเทศไทย ประชาคมอาเซียนและประชาคมโลกอย่างยั่งยืน

2.2.2 เป้าประสงค์

สังคมไทยเป็นสังคมคุณธรรม คนไทยปฏิบัติตนตามหลักคำสอนทางศาสนาที่ตนนับถือน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ อารงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามของไทย และอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุขในประเทศไทย ประชาคมอาเซียนและประชาคมโลกอย่างยั่งยืน

2.2.3 พันธกิจ

- 1) พัฒนาคณะให้มีคุณธรรมตามหลักธรรมทางศาสนา น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมไทยที่งดงาม
- 2) พัฒนาระบบการบริหารจัดการด้านการส่งเสริมคุณธรรมให้มีประสิทธิภาพในมิติต่างๆ
- 3) ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนของสังคมตระหนักและร่วมกันเป็นเครือข่าย มีส่วนร่วมในกระบวนการส่งเสริมคุณธรรม เพื่อสร้างสังคมคุณธรรมที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีธรรมาภิบาล มีความสมานฉันท์ และมีความยั่งยืน
- 4) ส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลก

2.2.4 วัตถุประสงค์หลัก

- 1) เพื่อวางระบบรากฐานการเสริมสร้างคุณธรรมในสังคมไทย
- 2) เพื่อสร้างความเข้มแข็งในระบบการบริหารจัดการด้านการส่งเสริมคุณธรรมให้เป็นเอกภาพ
- 3) เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการส่งเสริมคุณธรรม
- 4) เพื่อส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลก

2.2.5 ยุทธศาสตร์การดำเนินงาน

ยุทธศาสตร์ที่ 1 วางระบบรากฐานการเสริมสร้างคุณธรรมในสังคมไทย โดยให้ความสำคัญกับการสืบสานความเป็นไทยและยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มีภูมิคุ้มกันที่ดี เน้นในจริยธรรมสากลของความเป็นมนุษย์ เป็นคุณธรรมเชิงสัมพัทธ์ที่เป็นข้อห้ามทำและข้อควรทำ โดยยึดความถูกต้องของส่วนรวม เพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติตนในการดำรงชีวิต ประกอบสัมมาอาชีพ และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน (Sustainable Development)

ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างความเข้มแข็งในระบบการบริหารจัดการด้านการส่งเสริมคุณธรรมให้เป็นเอกภาพ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างและพัฒนาระบบการบริหารจัดการด้านส่งเสริมคุณธรรมให้มีความเข้มแข็ง การพัฒนาระบบบริหารจัดการการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรมในสังคมไทย และเสริมสร้างความเป็นเอกภาพให้แก่สังคมไทยด้วยคุณธรรม

ยุทธศาสตร์ที่ 3 สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการส่งเสริมคุณธรรม โดยให้ความสำคัญกับการผนึกกำลังทุกภาคส่วน โดยเฉพาะในสังคมใหม่ ซึ่งเป็นสังคมยุคดิจิทัล เร็ว แรง และเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน ให้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมคุณธรรมในทุกกลุ่มเป้าหมาย ในกลุ่มเด็ก วัยรุ่น ผู้สูงอายุ ตลอดจนจนสร้างบุคคลต้นแบบที่เป็นแกนนำขับเคลื่อน และขยายภาคีเครือข่ายคุณธรรมในสังคมใหม่ให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายในมิติของชีวิต ศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งให้มีคณะกรรมการประสานความร่วมมือในการส่งเสริมคุณธรรมอย่างชัดเจนเพื่อทำหน้าที่ได้เข้มแข็ง รวดเร็วและยืดหยุ่น มุ่งสู่ผลสำเร็จเป็นสำคัญ

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมในประชาคมอาเซียน และประชาคมโลก โดยให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นแบบอย่างในการสร้างความร่วมมือด้านคุณธรรมในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลก

การขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2559-2564) ได้ให้ความสำคัญกับการแปลงแผนสู่การปฏิบัติในระดับต่างๆ ที่กระจายลงสู่พื้นที่ โดยยึดหลักการกิจและการมีส่วนร่วม เพิ่มการใช้องค์ความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ เป็นเครื่องมือหลักในการขับเคลื่อนแผนแม่บทฯ ในทุกภาคส่วนทั้งระดับประเทศ จังหวัด และพื้นที่ ใช้กลไกภาคีเครือข่ายในภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนภาคประชาสังคม ภาควิชาการ ภาคสื่อมวลชน และภาคประชาชนอย่างบูรณาการตามยุทธศาสตร์เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

เพื่อการดำเนินงานตามแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 นายวีระ โรจน์พจนรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ได้กำหนดกรอบการใช้มิติทางศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม เพื่อสร้างคนดีและสังคมดี สร้างรายได้ และความมั่นคงจากทุนและทรัพยากรทางวัฒนธรรม รวมทั้งการเสริมสร้างภาพลักษณ์ เกียรติภูมิไทย และความสัมพันธ์อันดีกับต่างประเทศ โดยร่วมมือกับทุกกระทรวง ทุกจังหวัด ทุกภาคส่วนเกิดเป็นชุมชนคุณธรรมน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นทั่วประเทศ โดยเริ่มจากการเปิดพื้นที่ในชุมชน วัด ศาสนสถาน ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในงานด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง รวมกลุ่มอย่างมีพลัง ใช้ชีวิตพออยู่ พอกิน พอเพียง มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่เหมาะสม ตามสภาพของชุมชน และวัฒนธรรมในท้องถิ่น รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ กิจกรรมทางศาสนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนเป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการมีส่วนร่วมและความเสียสละของคนในชุมชน ที่จะร่วมขับเคลื่อนให้ชุมชนคุณธรรมก้าวสู่สังคมคุณธรรม โดยหลักการเสริมสร้างชุมชนคุณธรรมที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยมีบ้าน วัด/ศาสนสถาน โรงเรียน/ราชการหรือภาคประชาสังคม ร่วมกันดำเนินการตามหลักการ (คณะอนุกรรมการคัดเลือกชุมชน องค์กร หน่วยงานและจังหวัดคุณธรรม, ม.ป.ป. : 12-13) ดังนี้

1) นำสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และศาสตร์ของพระราชาเป็นแกนหลักที่สำคัญในการพัฒนาคน เสริมสร้างให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

2) น้อมนำหลักการทรงงาน “ระเบิดจากข้างใน” “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” มาเป็นหลักในการปฏิบัติงานในพื้นที่ โดยให้คนในชุมชนมีความสมัครใจ และเข้าใจแก่นแท้ของการพัฒนาชุมชน ภายใต้วิถีถิ่น วิถีไทย เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งด้วยหลักธรรมทางศาสนา หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและวิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม

3) นำหลักการ 3 ประสาน คือ บ้าน วัด/ศาสนสถาน โรงเรียน/ราชการ หรือนโยบายประชารัฐ เป็นแนวทางในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของชุมชน

4) สนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงขับเคลื่อนงานของชุมชนในระดับต่างๆ โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ ในลักษณะที่ให้ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์” อย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม โดยต้องสร้างเวทีเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม เพราะเป้าหมายสำคัญของการส่งเสริม

คุณธรรมคือคนมีจิตสำนึกและพฤติกรรมที่สะท้อนการมีคุณธรรมมากขึ้น จึงต้องให้ทุกคนร่วมพลังร่วมกันขับเคลื่อนและให้ทุกภาคส่วนบูรณาการความร่วมมือทำแบบองค์รวม คือ ทำทั้งระบบ ทุกระบบของชุมชนและประสานสอดคล้องกับการบริหารและการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ ไม่แยกออกมาเป็นโครงการหรือกิจกรรมเดี่ยวๆที่ขาดความเชื่อมโยงกับระบบใหญ่ของชุมชน

5) ให้คนในชุมชนนำทุนทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเสริมสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน

6) ใช้กระบวนการคุ้มบ้านในการพัฒนา ให้เข้าถึงและใกล้ชิดชาวบ้านเพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

7) มีการขยายภาคีเครือข่าย โดยใช้หลักการชุมชนแบบเครือญาติ และสร้างชุมชนคุณธรรมต้นแบบ Best Practice ให้การยกย่องเชิดชู พัฒนายกระดับให้เป็นตัวอย่างเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่

2.3 ประโยชน์จากการเป็นชุมชนคุณธรรม

การพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนคุณธรรมได้ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และนานาชาติ (คณะอนุกรรมการคัดเลือกชุมชน องค์กร หน่วยงานและจังหวัดคุณธรรม, ม.ป.ป. : 20) ดังนี้

2.3.1 ประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว คนในครอบครัวรู้จักพัฒนาตัวเองและมีความตระหนักที่จะนำหลักธรรมคำสอนทางศาสนา หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และวิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ตามแนวทางของการส่งเสริมคุณธรรม โดยได้ประกอบศาสนกิจหรือบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ให้มีคุณค่าต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม รู้จักการปฏิบัติตามระเบียบวินัยของหมู่คณะ รู้จักระวังตัว ควบคุมตัว วางตัวได้เหมาะสม เป็นการทำให้คุณภาพดีขึ้น มีความสุขทางใจ มีความรัก ความสามัคคี เป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น ส่งผลให้มีความสุขในชีวิตที่แท้จริงและครอบครัวอบอุ่นเข้มแข็ง

2.3.2 ประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม คนในชุมชนมีคุณธรรมทุกสาขาอาชีพสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ทำให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มอย่างมีคุณธรรม เป็นการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในสังคมให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน ทำให้ชุมชนเป็นแหล่งบ่มเพาะความดี ความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาและสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามของไทย เกิดการบูรณาการความร่วมมือและส่งเสริมสนับสนุนบทบาทของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ให้มีส่วนร่วมในการสร้างเสริมความดีในทุกชุมชน ทุกครอบครัว เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับคนในชุมชน ก่อเกิดเป็นความรัก ความสามัคคี และความเอื้ออาทรต่อกันในชุมชน ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งสันติสุขที่ยั่งยืน

2.3.3 ประโยชน์ต่อประเทศชาติ เป็นการสร้างประเทศไทยให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ปลอดภัยพิชภัยที่จะมาบ่อนทำลายชาติ ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ทางตรงต่อชุมชน และเกิดประโยชน์ทางอ้อมต่อการพัฒนาประเทศที่มีคุณธรรมเป็นพื้นฐานของทุกมิติในการครองชีวิตที่ต้องการความสุขที่แท้จริง และยังเป็นการสร้างความผูกพันอันดีระหว่างเพื่อนมนุษย์ ก่อเกิดความปรองดอง สมานฉันท์ เป็นสังคมคุณธรรมที่มีเอกลักษณ์ และเป็นภาพลักษณ์อันโดดเด่นของไทยที่สามารถเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับประเทศชาติ

2.3.4 ประโยชน์ต่อนานาชาติ การเป็นชุมชนคุณธรรม สังคมคุณธรรม ซึ่งเป็นศูนย์รวมคนดีของชาติ เป็นภาพลักษณ์ที่ดี สามารถสร้างชื่อเสียงให้กับประเทศชาติ ทำให้เป็นที่รู้จัก เป็นที่ไว้วางใจของนานาชาติ ที่ส่งผลให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศในเชิงเศรษฐกิจและสังคมมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น ชุมชนคุณธรรมเป็นชุมชนที่ได้รับการส่งเสริมพัฒนาให้สมดุลทั้งด้านวัตถุและจิตใจ มีคนที่พร้อมทั้งทางกาย จิตใจ สติปัญญา มีคุณธรรม เป็นฐานแห่งการพัฒนา ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีวัฒนธรรมความเป็นไทยที่เข้มแข็ง มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีศาสตร์พระราชาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม จะทำให้เกิดเป็นพลังความดีที่จะช่วยขับเคลื่อนและพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าเป็นสังคมคุณภาพและสังคมคุณธรรมที่อยู่เย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องตามแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2559-2564) ที่มีนโยบายส่งเสริมให้เกิดคนดี สังคมดี โดยเน้นคุณธรรมหลัก 4 ประการ คือ พอเพียง วินัย สุจริต และจิตอาสา เพื่อพัฒนาคุณธรรมความดีที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และนานาชาติ

3. กาพย์เซ็งบั้งไฟ

กาพย์เซ็งบั้งไฟเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทคำประพันธ์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยที่ใช้ขับร้องประกอบการเซ็งบั้งไฟในขบวนแห่บุญบั้งไฟ เป็นคำประพันธ์อีสานประเภทกาพย์ซึ่งฉันทลักษณ์ของกาพย์(ธวัช ปุณโณทก, 2522 : 71) มีลักษณะดังนี้

1. คณะ ไม่กำหนดแน่นอนว่าบทหนึ่งมีจำนวนกี่บาท กล่าวคือเริ่มต้นจนจบความหรือจบเรื่อง ไม่มีการเริ่มต้นใหม่ บาทหนึ่งมี 7 คำ แบ่งเป็น 2 ตอน คือตอนหน้า 3 คำ ตอนหลัง 4 คำ ไม่นิยมคำสร้อย
2. เอก โท ไม่กำหนด
3. สัมผัส เน้นการสัมผัสนอกมาก และเป็นสัมผัสเสียงสระ คือคำสุดท้ายของบาทที่ 1 จะสัมผัสกับคำที่ 3 หรือ 2 ของบาทต่อไป เป็นเช่นนี้เรื่อยๆ

กาพย์เซ็งบั้งไฟมีรูปแบบนิยมในการขับร้อง คือ

1. การขึ้นต้นจะขึ้นต้นด้วย “โอ้เฮาโอ้ เฮาโอ้เฮาโอ” หรือ “โอ้เฮาโอ้ พวกเซ็งเฮาโอ” ถ้าเป็นพิธีการจะเริ่มต้นด้วยคำไหว้ครู “โอมพุทโธ นะโมเป็นเค้า” หรือ “สาธุสา ยอมือใส่เกล้า”

2. เนื้อเรื่องมีลักษณะหลากหลาย เช่น กาพย์เซ็งเล่าตำนาน กาพย์เซ็งขอรับบริจาค กาพย์เซ็งอวยพร กาพย์เซ็งตลกหยาบโลน เป็นต้น

ด้วยกาพย์เซ็งบั้งไฟเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทคำประพันธ์ท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะงานเทศกาลประเพณีบุญบั้งไฟท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนกาพย์เซ็งบั้งไฟเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติด้านวรรณกรรมพื้นบ้านในปีพุทธศักราช 2557(กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2557 : 103)

4. ศิลปะการแสดงเชิงเครื่อง

ศิลปะการแสดงเชิงเครื่องเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่พบได้ในชุมชนพื้นที่อำเภออาจสามารถ อำเภอเมืองสรวง อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภोजตุรพักตรพิมาน และอำเภอเกษตรวิสัย ของจังหวัดร้อยเอ็ด ในแต่ละชุมชนจะเรียกชื่อศิลปะการแสดงนี้แตกต่างกันออกไป เช่น เชิงเครื่อง เชิงโบราณ เชิงแถบตาลแถบลาน พบการแสดงในเทศกาลบุญบั้งไฟ ซึ่งผู้เขียนได้ศึกษาศิลปะการแสดงเชิงเครื่องกรณีศูนย์จัดการวัฒนธรรมชุมชนเฉลิมพระเกียรติบ้านหนองบัวห่มู 1 ตำบลหนองบัว อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

เชิงเครื่องเป็นเชิงบั้งไฟประเภทหนึ่งที่แต่งกายสภาพเรียบง่าย แสดงเป็นหมู่คณะ มีการจัดแถวขบวนที่เรียบง่าย ทำรำเป็นทำรำพื้นบ้านที่มีความอ่อนช้อยงดงาม ใช้กายพริ้วที่แฝงไปด้วยข้อคิดธรรมะ มีคติสอนใจ ได้สาระ และมีความไพเราะ สามารถแบ่งวิวัฒนาการของการแสดงเชิงเครื่องได้ 3 ช่วง (พระบุญทัน สุภโท, 2561 : สัมภาษณ์)ดังนี้

ช่วงที่ 1 เป็นช่วงสมัยโบราณ การแสดงเชิงเครื่องใช้ผู้แสดงเพศชายทั้งหมด แต่งกายด้วยเสื้อผ้าไหม แขนยาวสีดำย้อมด้วยผลมะเกลือ นุ่งผ้าขาว ใช้ผ้าขาวม้า 2 ผืน เป็นสไบพาดเฉียงไหลซ้ายขวา ไม่สวมรองเท้า หมวกประดับด้วยใบตาลแกะสลักกลดลาย ประดับด้วยลำต้นมันสำปะหลังหรือต้นโสนที่ตัดแบ่งเป็นท่อนเล็กๆ หรือผลสับแตง ย้อมติดสี

ช่วงที่ 2 เป็นช่วงสมัยกลางที่มีการติดต่อกับภาคกลางของไทย เรียกว่า “ยุคไปไทย” มีการนำอุปกรณ์สำเร็จรูปมาใช้ในการแต่งกาย เช่น ใช้ลูกปัดหลากสีในการประดับหมวก สวมแว่นตาสีดำ สวมกางเกงสีดำที่เรียกว่า “ซ่งหูด” ใช้ผ้าขิดสีแดงแทนผ้าขาวม้า ใช้ผ้าใยบัวผูกกับนิ้วก้อยของมือทั้งสองข้าง สวมถุงเท้า รองเท้า

ช่วงที่ 3 เป็นช่วงสมัยใหม่ ใช้กางเกงขายาวสีดำที่เรียกว่า “ซ่งหรั่ง” และ “ซ่งบานขาม้า” ตามยุคสมัย และมีการใช้ผู้แสดงเพศหญิงร่วมแสดง

ในปัจจุบันรูปแบบการแสดงเชิงเครื่องของศูนย์จัดการวัฒนธรรมชุมชนเฉลิมพระเกียรติบ้านหนองบัวห่มู 1 สามารถสรุปได้ดังนี้

1. การแต่งกาย

1.1 หมวกแข็งเครื่อง เป็นหมวกสานไม้ไผ่ ประดับด้วยใบตาลแกะสลักลายพื้นบ้านด้านบน หมวก และร้อยลูกปัดหลากสีประดับขอบหมวกด้านล่าง

1.2 เสื้อ เป็นเสื้อแขนยาวทอด้วยผ้าไหม ย้อมสีดำด้วยผลมะเกลือ ประดับด้วยใบตาลแกะสลักลายพื้นบ้าน หรือโบลานถักเป็นเส้น

1.3 ผ้าขิด 2 ผืน เป็นผ้าสไบคลุมเฉียงไหล่ทั้งสองข้าง

1.4 ผ้าใยบัว 3 ผืน ใช้โพกศีรษะ 1 ผืน และใช้ผูกที่นิ้วก้อยของมือทั้งสองข้างอีก 2 ผืน

1.5 กางเกง นิยมใช้กางเกงขายาวสีดำ

1.6 ขอ เป็นเครื่องดนตรีอีสาน ประดับด้วยกระดาษหลากสี

1.7 รองเท้าผ้าใบสีขาว

2. ท่ารำ ท่ารำที่ใช้ในการแข็งเครื่อง เป็นท่ารำพื้นบ้าน ไม่มีการจับมือหรือการตั้งวง โดยศูนย์จัดการวัฒนธรรมชุมชนเฉลิมพระเกียรติบ้านหนองบัวหมู่ 1 ได้ใช้ชื่อท่ารำ ดังนี้

2.1 ท่านาคพ่อนาง เป็นท่าจังหวะพัก ยกมือข้างหนึ่งขึ้นเหนือศีรษะ อีกข้างหนึ่งลดต่ำลง ใช้การหมุนข้อมือเป็นการรำประกอบการย่อเข้าตามจังหวะ

2.2 ท่าช่างม้ายโฮง เป็นท่าจังหวะเดิน ลักษณะคล้ายท่านาคพ่อนาง แต่สลับขาไขว้เดิน ไปด้านหน้าแทนการย่อเข้า

2.3 ท่าองวาดท่า เป็นท่าที่ใช้ประกอบการหมุนตัว โดยใช้มือข้างหนึ่งโพล่หลัง และอีกข้างวาดพ่อนางนไปกับพื้น

2.4 ท่ามยุรารำแพน เป็นท่าที่ใช้ประกอบการหมุนตัว ที่ลดมือลงไปทางด้านหลัง

3. คำร้อง การขับร้องกาพย์แข็งเครื่องหรือการถ่ายภาพแข็ง มีต้นเสียงจำนวน 1 คน และมีลูกคู่ร้องรับพร้อมกัน แบ่งคำร้องออกเป็น หนึ่ง/สอง/สอง/สอง มีจังหวะการร้องที่ซ้ำตามลักษณะการพุดของชุมชน เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นนิทานพื้นบ้าน เช่น ผาแดงนางไอ่ ท้าวชูขุนนางอ้ว พระเวสสันดร ท้าวปาจิต นางอรพิมพ์ มีบทไหว้ครู บทอวยพร หรือบทเกี่ยวในบางกรณี

5. การนำเสนอชุมชนคุณธรรมผ่านกาพย์แข็งบั้งไฟ

ศูนย์จัดการวัฒนธรรมชุมชนเฉลิมพระเกียรติบ้านหนองบัวหมู่ 1 ได้จัดการแสดงแข็งเครื่องเพื่อนำเสนอชุมชนคุณธรรมวัดบูรพา บ้านหนองบัว โดยการประพันธ์กาพย์แข็งบั้งไฟขึ้นใหม่ในปีพุทธศักราช 2560 รายละเอียดดังนี้

1. เนื้อหา เป็นการเล่าถึงลักษณะชุมชนคุณธรรมที่น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในวิถีประจำวัน ที่มีอาชีพเกษตรกรรมโดยการใช้ปุ๋ยคอกที่ได้จากการเลี้ยงวัวไว้ที่บ้าน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำนา ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรได้ผลดี เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ส่งผลต่อสุขภาพของประชาชน นอกจากนี้ยังมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีประเพณีที่สนุกสนาน ทั้งนี้ด้วยเพราะพระบารมีของในหลวงที่ทรงปกครองประเทศสืบมา

2. กลวิธีการประพันธ์ กาพย์แข็งบั้งไฟฉบับนี้ มีลักษณะคำก่ายหรือคำสัมผัสที่เป็นลักษณะเฉพาะของคำประพันธ์อีสาน ดังนี้

- 2.1 “เคียงคู่” คือ สระเดียวกันเรียงกันสองคำ เช่น
“เป็นสำเนียงอีสานบ้านอยู่ บ้านช้อยอยู่หมู่บ้านหนองบัว”
- 2.2 “เคียง” คือ พยัญชนะเสียงเดียวกันเรียงกันสองคำเช่น
“บ่ขาดแคลนบ่อดบ่อยาก บ่ลำบากบ่โศกโศกี”
- 2.3 “เทียมคู่” คือ พยัญชนะเสียงเดียวกันเรียงกันสามคำ เช่น
“น้ำในนามีปลาชั้นอยู่ ฝนตกสู่ย่อนป่าชุมชน”

ทั้งนี้ ศูนย์จัดการวัฒนธรรมชุมชนเฉลิมพระเกียรติบ้านหนองบัวหมู่ 1 ได้นำเสนอการเชิงเครื่อง โดยใช้กาพย์เซ็งบั้งไฟฉบับนี้ในงานมหกรรมชุมชนคุณธรรมน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ขับเคลื่อนด้วยพลังบวร จังหวัดร้อยเอ็ด นิทรรศการชุมชนคุณธรรมงานบุญผะเหวด และงานประเพณีบุญบั้งไฟสงกรานต์หนองใหญ่ตำบลหนองบัว นอกจากนี้ยังมีการบันทึกภาพเคลื่อนไหวเผยแพร่ในสื่อออนไลน์อีกด้วย นับเป็นกรณีสำคัญในการประยุกต์ใช้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นสื่อพื้นบ้านในการนำเสนอชุมชนคุณธรรม

6. สรุป

กาพย์เซ็งบั้งไฟเป็นคำประพันธ์ท้องถิ่นที่มีฉันทลักษณ์เป็นกาพย์ ที่ใช้ขับร้องในขบวนแห่บั้งไฟของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ศูนย์จัดการวัฒนธรรมชุมชนเฉลิมพระเกียรติบ้าน หนองบัวหมู่ 1 ได้ประพันธ์กาพย์เซ็งบั้งไฟขึ้นเพื่อเป็นสื่อพื้นบ้านในการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนคุณธรรม โดยเนื้อหาอธิบายถึงภาพฝันของชุมชนคุณธรรมต้นแบบที่น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันลักษณะคำประพันธ์มีฉันทลักษณ์ และสุนทรียภาพทางภาษาที่เป็นเอกลักษณ์ของคำประพันธ์อีสานนับเป็นการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ และศิลปะการแสดงอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอีกด้วย ข้อเสนอแนะจากการนำเสนอบทความนี้ ควรใช้คำประพันธ์อีสานที่หลากหลายรูปแบบ เช่น กลอนลำ บทร้องสารภัญญ์ กาพย์เซ็งบั้งไฟ มาใช้เป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อการนำเสนอข้อมูลด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อไป และบุคคลผู้ที่มีความรู้ในฉันทลักษณ์คำประพันธ์อีสาน และสามารถแต่งคำประพันธ์อีสานได้มีจำนวนน้อยมาก ควรมีการส่งเสริมแต่งคำประพันธ์อีสานอย่างต่อเนื่องเพื่ออนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบไป

7. เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2557). **มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช 2557**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม.
- คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). **แผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2559-2564)**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม.
- คณะกรรมการคัดเลือกชุมชน ออัคร หน่วยงานและจังหวัดคุณธรรม. (ม.ป.ป.). **คู่มือการประเมินองค์กรชุมชน อำเภอและจังหวัดคุณธรรม**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม.
- ธวัช ปุณโณทก. (2522). **วรรณกรรมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.

พระบุญทัน สุภโท ผู้ให้สัมภาษณ์. 15 ธันวาคม 2561. ณ วัดบูรพา บ้านหนองบัว ตำบลหนองบัว
อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด.
ศูนย์คุณธรรม. (2559). องค์ความรู้ ชุตส่งเสริมคุณธรรมเชิงพื้นที่ ชุมชนคุณธรรม. กรุงเทพมหานคร :
กระทรวงวัฒนธรรม.